

unió amb Castella, zelosament exclosos del comerç i colonització d'Amèrica, i amb la nostra llengua expulsada de les esferes estatals, explica la manca de documentació catalana d'un mot que enlloc no apareix fins c. 1500.

De tota manera el terreny en què s'estengué aquest mot és el de la navegació oceànica, i de la vida de la gent en contacte amb Ultramar: el món de llengua castellana i portuguesa, aquesta tant, almenys, com aquella. En castellà es documenta des de 1494, en portuguès des de c. l'a. 1500. En totes dues llengües abunda molt en la literatura i documentació del S. XVI i el XVII, i en un ambient de marcada popularitat i àmplia i lliure propagació semàntica i fraseològica. En italià, on *rombo* és també antic, c. 1510, resta en terreny tècnic, mot de pilotatge i viatges d'altura; en francès, *rumb* (pron *rôb*), i angl. *rhumb*, són mots estrictament nàutics o cosmogràfics, a penes coneguts ni de la gent molt llegida i cultivada, per més que apareguin també per la mateixa època que en terres ibèriques (en anglès encara més tard, 1578).

Primer el trobem en el sentit de divisió ideal de l'horitzó, i divisió cosmogràfica de la superfície terrestre; així el cast. *rumbo* en els papers de les negociacions dels reis Ferran II i Isabel amb Portugal en els anys 1494 i 1528, en García de Palacio (1587) etc.

Però aviat predomina l'acc. deriv. 'direcció que es pren per encaminar-se a un indret', especialment tractant-se de naus; o, amb concreció un poc més material, 'línia marcada en el mapa amb aquest propòsit' (1587); així ho explica Fz de Oviedo (1535): «llevando la misma derrota --- más adelante está --- la isla dicha Huno, e prosiguiendo la misma derrota o rumbo (que quiere dezir el mismo camino) está otra isla ---»; i així molt sovint, fins (entre molts) a Cervantes: «el rumbo de Argel toman ---», «en saliendo del Estrecho / tomar el rumbo a esta mano»; índex d'arrelament pregon són d'una banda les aplicacions morals («seguir el rumbo de los Hereges», Manero); i, per altra banda, l'aplicació a direccions per terra, pròpia del cast popular dels països americans (*rumbiar para un lugar, un rumbero* 'el qui se sap orientar al mig d'un desert, d'una selva' i d'altres, V. la nota 2 del DCEC/DECH).

Però si l'autoctonisme i aire popular són grans en castellà, potser en portuguès encara ho són més. PMA chado assenyala un ex. del port *rumo* en un doc. de descobriments portuguesos de 1456: acceptem-ho com a bo, encara que no se'ns explica bé el context (un poc estrany el nombre de 300), i no es veu clar que en aquests *pregos de rumo* pugui tractar-se de la «carta cerrada que o comandante de um navio só abre fora da barra» i on se li ha ordenat secretament el rumb o direcció que ha de pendre (cf. «como vinha nos pregos pôr a proa ao Oriente ---» en Filinto) Ben mirat no hi fa res, puix que de tota manera ens consta per Moraes, Figueiredo etc que aquests *pregos* eren cosa habitual en el S. XVI (i segurament ja en el XV), i que en ells figurava el mot *rumo*; en tot cas *rumo* consta sovint a mj S. XVI en Mendes Pinto, João de Barros etc

i la variant *rumbo* figura ja en els *Comentários* d'Albuquerque (†1515): «porque navegando po lo rumbo do Nordeste hiam varar nas ilhas»; així com en un altre clàssic (cita de Nascentes), i en Monte Carmelo (segle XVIII).

Tant significativa o més encara, és la formació antiga del derivat verbal *rumar*: *rumar uma embarcação* 'posar-la en rumb, en tal o tal rumb', i el derivat secundari *rumação* usat pel gran tècnic portuguès de pilotatge, instrumental nàutic i navegació Pedro Nunes («Nomus» †1571), autor c. 1550 del «*Tratado de rumação do globo para a arte de navegar*», gran ideador de sistemes per graduar els instruments astronòmics i mesurar-hi fraccions menors. Foren ell i els seus col·legues els hereus d'aquella Escola nàutica de Silves, cap a la qual els cosmògrafs i cartògrafs nostres (Cresques i Viladestés, de Mallorca i de Terra Ferma, jueus i cristians) foren empesos i expulsats pels reis Trastàmara, en llur aversió contra tot el que no fos mentalitat estepària, gregarisme i pugna intolerant contra el lliure examen.

Fora del castellà i el portuguès el mot és incomparablement menys popular, en les altres llengües germanes. En anglès, la llengua que ha disposat de la més copiosa i segura lexicografia entre totes les europees, els testimonis abunden des de la fi del S. XVI; però tot és de caràcter tècnic i sovint amb al·lusió a un ús estranger del mot, el 1578 en una forma de plural llatinitzat o italià («meridianes and right lined *rumby*») i atribuït el 1599 al portuguès («which lines, because now they have found the name among the Portugales, we cal *rumbs*»)

En forma més independent de l'ús portuguès i castellà es mostra l'italià *rombo*. Allà també predominà aviat l'accepció comuna hispànica 'línia que un vaixell segueix', com ho deixen veure frases com *abbattere il rombo, aprire, emendare, tagliare il rombo; rombo corretto, navigato, ridotto, seguita* etc., de textos i diccs antics, però avui han caigut en desús, reemplaçades per les frases formades amb el modern *rotta*; resta avui només amb el valor de 'divisió en la rosa dels vents', tecnicisme de nàutica; i si bé n'hi ha dades des de c. 1510, és significatiu el fet que quasi tot es troba en trads de textos cast. i port dels Ss XVI i XVII (res de literatura fins a Bentivoglio, princ. segle XVIII).

Hi forma contrast l'abundor de testimonis hispànics en les col·leccions de J. Toribio Medina i d'E. Zaccaria: 30 o 40 de portuguesos, set de castellans, en aquesta, 137 entre uns i altres en Medina. I tanmateix fóra excessiu deduir-ne que el mot vagi néixer en cast o en portuguès; més aviat podem creure que l'usaren primer en l'E. Mj. els cartògrafs catalans i els cosmògrafs italics, però per aquesta banda el mot no va transcendir de l'esfera culta: calgué que l'audaç aventura, i l'empresa vasta de descoberta i avassallament, que posaren en marxa castellans i portuguesos, donés, a milers d'homes, tantes ocasions d'interessar-se pel rumb, amb ànsia delerosa i vital, perquè el mot es vagi universalitzar en les llengües hispàniques, i no en les